

باسمه تعالی

عنوان : تأثیرات اخلاق اسلامی بر خانواده از دیدگاه آیات و روایات

محقق: سعیده سرابندی^۱

چکیده

خانواده کوچکترین اجتماع انسانی است که روابط اعضای آن در درجه نخست پیوند عاطفی و خونی نشأت می گیرد و هر یک از اعضای خانواده نقش دارند و این نقش ها پدیدآورنده ی روابطی هستند که تکالیف و احکام اخلاقی خاصی را ایجاد می کند. شناخت احکام اخلاقی خانواده و عمل به آن ها، محبت خانواده را استوارتر می کند و به دلیل اهمیت خانواده در بعد تربیتی و اثرگذاری این اخلاق و تربیت در همه ی عرصه های زندگی و سوالات زیادی که در این خصوص وجود دارد ضروری است به این مهم بپردازیم. در این پژوهش تأثیرات اخلاق اسلامی بر خانواده که قرآن مجید و روایات بر آن تأکید فراوان دارند اشاره شده است. هدف کلی این تحقیق این است که با شناخت تأثیراتی که رعایت اخلاق اسلامی بر خانواده ها دارد، گام نهادی در راه سعادت و خوشبختی را بر انسان آسان و پیوند زناشویی محکم و محبت بین آن ها استوارتر شود. روش این تحقیق کتابخانه ای است و از مجموعه دستاوردهای این تحقیق این است که با رعایت اخلاق اسلامی خانواده سالم تر خواهد بود.

کلیدواژه ها: اخلاق، خانواده، ادب.

^۱ - پایه پنجم، مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)، آزادشهر.

مقدمه

بنا و استحکام هر نهاد اجتماعی از دیرباز در گرو پایبندی به اصول و اساسنامه ای است که بر پایه ی آن، این نهاد شکل گرفته است. بی انضباطی قانونی مهم ترین عامل فروپاشی هر نهاد خود و کلان اجتماعی است.

ناهنجارهای اخلاقی و رفتاری انسان ها در آن ریشه دارد و در عین حال بسیاری از پیشرفت های بشر نیز از آن نشأت می گیرد. برای بقا و استمرار خود محتاج پایبندی به ضوابط شرعی و التزامات حقوق است که از سوی شارع جعل می شود. انسان ها در زندگی خود از دیگران تأثیر می پذیرند و بر آن ها تأثیر می گذارند. در یک خانواده، از والدین گرفته تا فرزندان، در شکل گیری شخصیت و خلق و خوی یکدیگر مؤثر واقع می شوند.

با توجه به آیات و روایات، می توان فهمید که یکی از عوامل تأثیرگذار بر خانواده رعایت اخلاق اسلامی توسط اعضای خانواده است که تأثیرات مثبتی در زندگی خانوادگی انسان ها دارد. در واقع رعایت اخلاق اسلامی در خانواده باعث حسن خلق، صدق و راستی و سپاسگذاری و شست و شوی روح و ... در بین اعضای خانواده می شود و خانواده را به سمت سعادت و خوشبختی کمال مطلوب سوق می دهد.

با توجه به تأکید خداوند در رعایت اخلاق اسلامی و توصیه هایی که معصومین (علیهم السلام) در زمینه ی اخلاق خانوادگی و همچنین توصیه های مقام معظم رهبری مبنی بر اهمیت بنیاد خانواده که آن را لازمه ی نظام تربیتی کشور داشته اند. ضرورت یادآوری و بررسی تأثیر اخلاق بر خانواده امری اجتناب ناپذیر است و نسبت به دیگر ساحت های اخلاقی و تربیتی محوریت دارد و از اولویت برخوردار است و تحقیق و بررسی در این زمینه لازم و ضروری است. در رابطه با تأثیر اخلاق اسلامی بر خانواده کتب و مقالاتی تألیف شده است از جمله آن ها مجلسی در کتاب بحارالانوار به تأثیر اخلاق اسلامی اشاره کرده و قدردانی و سپاسگذاری از همسر را عامل سعادت زن دانسته است.

و احمد جنتی (۱۳۸۲) در کتاب تحف العقول به تأثیر اخلاق بر خانواده و رعایت حرمت ها پرداخته است.

و ری شهری در کتاب میزان الحکمه هم یکی از تأثیرات اخلاق بر خانواده را حسن خلق معرفی کرده است.

به یقین می توان گفت که با توجه به آیات قرآن کریم و روایاتی که از ائمه معصومین (علیهم السلام) نقل شده، توجه و اهمیت دادن به خانواده مهم ترین مسأله در هر نظام و حکومتی است. امروزه تزلزل در نظام خانواده بسیاری از اندیشمندان را وادار به تأمل و تفکر برای نجات خانواده نموده است.

لذا هدف ما در این پژوهش که به صورت کتابخانه ای و با مراجعه به کتب و مقالات موجود صورت گرفته این است که با بررسی تأثیرات اخلاق بر خانواده از دیدگاه آیات و روایات بتوانیم جامعه ای سالم و پیشرفته داشته باشیم. بنابراین درصدد هستیم که هر چند مختصر به مواردی از قبیل مفهوم شناسی، جایگاه و اهمیت اخلاق، اخلاق در ادیان، مصادیق اخلاق، راه های کسب اخلاق و در آخر تأثیر اخلاق بر خانواده بپردازیم تا به این سؤال اصلی پاسخ دهیم که تأثیر اخلاق اسلامی بر خانواده از دیدگاه آیات و روایات چگونه بوده است؟

۱- مفهوم شناسی

الف: اخلاق در لغت و اصطلاح

۱- اخلاق در لغت

واژه «اخلاق» دارای معانی گوناگونی است. اخلاق جمع خلق و به معنای: خوبی، سجیه، عادت، صفت و حالت نفس هنگامی که استوار گردد و به گونه ای باشد که افعال بدون فکر و تأمل از آن صادر نشود، چه افعال خیر و چه افعال شر.

اخلاق بر وزن افعال کلمه ای عربی است و جمع واژه خُلُق است و خُلُق به ویژگی های نفس انسان گفته می شود؛ همانگونه که خُلُق به صفات بدن گفته می شود. (فتحعلی خانی، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۱۷)

۲- اخلاق در اصطلاح

اخلاق ملکه و حالات پایدار نفسانی است که بدون فکر و تأمل آدمی را به انجام کاری برمی انگیزاند و باعث می شود کارهای خوب یا بد به آسانی از او صادر شود. اگر این صفت پایدار نفس به گونه ای باشد که تنها افعالی از او صادر بشود که از منظر عقل و شرع نیک و پسندیده باشد، اخلاق نیک نامیده می شود و اگر ناروا و زشت باشد، به آن اخلاق زشت گفته می شود.

ب: خانواده در لغت و اصطلاح

۱- خانواده در لغت

لغت شناسان معانی مختلفی برای خانواده بیان کرده اند، تعریف لغوی خانواده عبارت است از اهل خانه، اهل البیت، مجموعه افراد دارای پیوند سبب یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می کنند، تیره، خاندان (معین، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۳۰۱)، کوچک ترین واحد اجتماعی که شامل پدر، مادر و فرزندان آن ها است. (عمید، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۲۳۱)

۲- خانواده در اصطلاح

تعریف اصطلاحی خانواده بیشتر از سوی جامعه شناسان ارائه شده است نیز با تعریف لغوی آن مرتبط است؛ خانواده به گروهی از اشخاص گفته می شود که به واسطه ی روابط زناشویی، خونی یا فرزندی خواندگی با یکدیگر اتحاد یافته اند و یک خانواده واحد را به وجود آورده اند، در قالب نقش های اجتماعی

خاص شوهر و زن، پدر و مادر، برادر و خواهر با یکدیگر کنش و ارتباط متقابل دارند و فرهنگ مشترکی را ایجاد می کنند.

(شیروانی، ۱۳۸۹، ص ۵۴)

ج: ادب در لغت و اصطلاح

۱- ادب در لغت

کلمات لغویین در معنای لغوی ادب نزدیک به یکدیگر است. ادب به معنای ظرف و حس تناول به یکدیگر است. و ظرف در اینجا مصدر است؛ به معنای کیاست مطلق یا ظرافت در لسان یا بداعت و ذكاء قلب یا حذاقت.

به تعبیر بعضی نیک گفتاری و نیک کرداری و بعضی ادب را در فارسی به فرهنگ ترجمه کرده و گفته اند ادب یا فرهنگ به معنی دانش است.

(سایت پژوهش های اسلامی رسانه)

۲- ادب در اصطلاح

آن است که ادب هیأت نیکو و پسندیده ای که سزاوار است رفتار مشروع دین یا عقلایی بر مبنای آن شکل گیرد مانند آداب دعا و آداب دیدار دوستان.

۲- اهمیت و جایگاه اخلاق در قرآن و احادیث

اخلاق و تربیت انسان ها از مهم ترین مباحث قرآن است و اهمیت و جایگاه آن بر کسی پوشیده نیست.

علم اخلاق و مسائل مربوط به آن، از مهم ترین و باارزش ترین مباحث علوم دینی است و در اسلام بر آن تأکید فراوان شده است.

در اهمیت و جایگاه اخلاق و مسائل مربوط به آن، همین بس که تزکیه و تربیت انسان از اهداف مهم بعثت رسولان عظیم الهی در طول زندگی بشر بوده است؛ (مهدوی کنی، ۱۳۷۸، مقدمه کتاب) چنانکه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) هدف از بعثت خود را تکمیل اخلاق معرفی فرمود.

(طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۸)

مدام در حال غرزدن، عصبانی و شاکی از دنیا هستند و نتیجه زندگی آن ها هم فقر و بدبختی و تنهایی است. (سایت بیتوته)

وقتی ما آگاهانه بر روی نعمت های زندگی خود توجه و تمرکز می کنیم ذهن ما هم به شدت به دنبال فراهم کردن نعمت های بیشتری برای اعضای خانواده خواهد بود و فرد احساس قدرت بیشتری برای روبرو شدن با مشکلات زندگی دارد.

حال این شکرگزاری چه به صورت زبانی باشد که این مسئولیت بیشتر متوجه خانم هاست و چه به صورت شکرگزاری عمل باشد که ابراز محبت، عشق ورزی و مهرورزی و پرکردن مخزن عاطفی اعضای خانواده بر عهده ی همسر و پدر خانواده است. در هر حال این شکرگزاری از خصلت های خانواده بااخلاق و فضایل اسلامی است.

پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) هم این مطلب را توصیه می کند که از چشم خدا می افتد بانویی که شکرگزار اصل وجود همسرش نباشد. (سایت تبارک)

ز: فروتنی و خاکساری

فروتنی و خاکساری، گوهری است که عارفان خودشناس و خداشناس آن را دارند و برخورد متواضعانه با دیگران و خانواده را مایه عزت و سربلندی می دانند و آن را وسیله ی جذب دل ها و محبت ها قرار می دهند.

فروتنی و تواضع، باعث استمرار روابط عاطفی و افزایش محبت بین اعضای خانواده می شود؛ زیرا با افراد متواضع می توان به راحتی ارتباط برقرار کرد و این رابطه دلپذیرتر نیز خواهد بود؛ همچنین تواضع باعث دوستی و مودت بیشتر می شود که در تعامل های خانوادگی بسیار نقش آفرین است. حضرت علی (علیه السلام) فرمودند: «دوستی و محبت، ثمره تواضع و فروتنی است».

(تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ج ۱، ص ۱۹۰)

و همچنین فرمودند: «سه چیز باعث محبت و دوستی می گردد: خوش خویی، مدارای نیکو و تواضع». (همان، ص ۳۴۴)

فرد خودبرترین و متکبر، از خانواده طرد می شود و همه از او کناره می گیرند، در نتیجه احساس تنهایی می کند که به افسردگی و ناامیدی می انجامد.

با توجه به آیات قرآن، یکی از نشانه های بندگان خاص خداوند متعال، تواضع است. تواضع حاکم در روح آن ها که حتی در راه رفتن آن ها نمایان است: جوهره تهذیب شده انسان را آشکار می سازد. از این رو انبیا و اولیای الهی، اخلاقشان تواضع و برخوردشان فروتنی بود.

نتیجه گیری

اخلاق اسلام در خانواده عبارت است از رعایت اصول و مقررات موجود در روایات و فقه ها، حاکم بر روابط اعضای خانواده برای داشتن خانواده های اسلامی از جمله نتیجه حاصله از این پژوهش این است که

۱- آیات و روایات برای حسن رابطه بین اعضای خانواده، رعایت ارزش های اخلاقی را لازم می دانند و در این باره توصیه های فراوانی دارند و به آن اهمیت داده اند.

۲- از دیدگاه قرآن اصول اخلاق در سه محور بررسی می شوند: اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی و اخلاق بندگی.

۳- اخلاق از جمله مباحثی است که علاوه بر اسلام و ادیان الهی دیگر از جمله مسیحیت، یهود و زرتشت دارای اهمیت و در رسیدن به سعادت اخروی مؤثر است.

۴- قرآن کریم راه های کسب اخلاق را بیداری، تحقیق برای تحصیل علم و ایمان، استعانت از عقل و شرع، دقت در آثار و پیامدهای اعمال و... می داند.

۵- با توجه به روایات و آیات قرآن که بررسی شد این نتیجه حاصل شد که رعایت اخلاق اسلامی در بین اعضای خانواده دارای پیامدها و اثرات مثبتی است از جمله: شست و شوی روح، رعایت حرمت ها، حسن خلق، صدق و راستی و سپاسگذاری.

فهرست منابع

• قرآن کریم

۱. آرگایل، مایکل، روان شناسی شادی، ترجمه: صعود گوهری انارکی، اصفهان، جهادکشاوری، ۱۳۸۳.
۲. إربی، علی بن عیسی، کشف الغمه، تهران، انتشارات اسلامی، چ اول، ۱۴۰۳-ق.
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و درر الکلم، قم، دفتر تبلیغات حوره علمیه، ۱۳۶۶.
۴. جنتی، احمد، ترجمه تحفه العقول، تهران، امیرکبیر، چ اول، ۱۳۸۲.
۵. حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل بیت (علیهم السلام)، ۱۳۸۷.
۶. دمشقی، اسماعیل بن کثیر، المیزان، بی جا، بی تا.
۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
۸. ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، قم، قلب الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۲.
۹. سالاری فرد، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶.
۱۰. شیروانی، زین العابدین، بستان السیاحه، تهران، حقیقت، چ نود، ۱۳۸۹.
۱۱. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه المیزان، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چ سوم، ۱۳۹۷.
۱۲. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۶.
۱۳.، فضل بن حسن، مجمع البیان، تهران، ناصرخسرو، چ اول، ۱۴۰۸-ق.
۱۴. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، امیرکبیر، چ ششم، ۱۳۸۹.
۱۵. غزالی، محمد، کیمیای سعادت، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.
۱۶. فتحعلی خانی، محمد، فلسفه اخلاق، قم، علوم اسلامی، ۱۳۸۹.
۱۷. مجلسی، محمداقصر، بحارالانوار، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳-ق.
۱۸. مصباح یزدی، محمدتقی، اخلاق در قرآن، قم، مؤسسه آموزش و پژوهش امام(ره)، ۱۳۷۸.
۱۹. معلمی، حسن، مبانی و معیارهای اخلاق، قم، مرکز نشرهاجر، چ اول، ۱۳۸۸.
۲۰. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، امیرکبیر، چ اول، ۱۳۵۱.
۲۱. مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه های آغاز در اخلاق عملی، قم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چ هشتم، ۱۳۷۸.

۲۲. اینترنت